

"TÄMÄ ON MULLE KUIN AURINGONNOUSU"

Ikääntyvien näkö- ja kuulovammaisten
asiakkaiden kokemuksia, ajatuksia
ja toiveita Palvelukeskus Metsolan
päivätoiminnasta

Veera Asikainen

Opinnäytetyö
Marraskuu 2011

Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala

JYVÄSKYLÄN AMMATTIKORKEAKOULU
JAMK UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Tekijä(t) ASIKAINEN, Veera	Julkaisun laji Opinnäytetyö	Päivämäärä 14.11.2011
	Sivumäärä 34	Julkaisun kieli Suomi
	Luottamuksellisuus () saakka	Verkojulkaisulupa myönnetty (X)
Työn nimi "TÄMÄ ON MULLE KUIN AURINGONNOUSU" – Ikääntyvien näkö- ja kuulovammaisten asiakkaiden kokemuksia, ajatuksia ja toiveita Palvelukeskus Metsolan päivätoiminnasta		
Koulutusohjelma Sosiaalialan koulutusohjelma		
Työn ohjaaja(t) HÄKKINEN, Sanna		
Toimeksiantaja(t) Kuurojen Palvelusäätiö Palvelukeskus Metsolan päivätoiminta		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä Kuurojen Palvelusäätiön Palvelukeskus Metsolan päivätoiminnan kanssa. Opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää Metsolan päivätoiminnassa käyvien ikääntyvien näkö- ja kuulovammaisten asiakkaiden kokemuksia, ajatuksia ja toiveita päivätoiminnasta.</p> <p>Opinnäytetyö oli kvalitatiivinen kartoitus. Kartoituksen menetelmäksi valittiin ryhmämuotoinen teemahaastattelu, sillä se tuki asiakkaiden osallisuutta. Haastatteluja oli kolme, joissa haastateltavia oli yhteensä kymmenen. Aineisto käsiteltiin aineistolähtöisellä analyysimallilla. Analyysi oli induktiivinen.</p> <p>Kartoituksesta saatiin seuraavanlaiset tulokset: Asiakkaille päivätoiminnassa tärkeää olivat sosiaaliset suhteet, psyykkinen ja sosiaalinen tuki. Asiakkaat kokivat olevansa osallisina päivätoiminnassa ja se oli sellaista, mitä he toivoivat. Päivätoiminnassa ei juuri koettu olevan haasteita. Päivätoiminnan ulkopuolella suurimmat ongelmat olivat arjessa olevat haasteet ja yksinäisyys. Näkö- ja kuulovammaisten osallisuutta tuettiin fyysisen ympäristön järjestämisellä sekä psyykkisen ja sosiaalisen tuen turvin. Päivätoiminnan loppuessa suurimmat muutokset koettiin tulevan sosiaalisten suhteiden sekä psyykkisen ja sosiaalisen tuen vähenemisenä.</p> <p>Ikääntyneet näkö- ja kuulovammaiset asiakkaat kokivat Metsolan päivätoiminnan erittäin merkittäväksi, joka tuki näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden hyvinvointia ja osallisuutta.</p>		
Avainsanat (asiasanat) ikääntyneet, näkövammaiset, kuulovammaiset, päivätoiminta, osallisuus		
Muut tiedot		

Author(s) ASIKAINEN, Veera	Type of publication Bachelor's Thesis	Date 14112011
	Pages 34	Language Finnish
	Confidential () Until	Permission for web publication (X)
Title "THIS IS LIKE A SUNRISE FOR ME" – Experiences, thoughts and wishes related to the day activities for elderly clients with visual and auditory impairments in the Service Center Metsola		
Degree Programme Degree Programme in Social Care		
Tutor(s) HÄKKINEN, Sanna		
Assigned by The Service Foundation for the Deaf, the day activities in Service Center Metsola		
<p>Abstract</p> <p>This thesis was made in co-operation with the day activities of the Service Center Metsola that is a part of the Service Foundation for the Deaf. The objective of the study was to examine aging customers with bad eyesight and hearing and their experiences, thoughts and wishes concerning the day activities in Metsola.</p> <p>The thesis was a qualitative survey. The method of the survey was decided to be a theme interview conducted in groups. Theme interviews were used because the method enhanced the participation of the clients. In total there were three interviews with ten clients. The data from the theme interviews was processed by a using material-based analysis model. The analysis was inductive.</p> <p>The survey gave many results. Social relations, mental and social support were important to the clients of the day activities. The respondents felt that they were part of the day activities and that their inclusion in the activities was something they hoped for. There were not many challenges in the day activities according to the survey. Outside the daytime activities the biggest problems were coping with everyday life and loneliness. The participation of the eyesight and hearing challenged clients was supported by making arrangements for a suitable physical environment and with the help of mental and social support. At end of the day activity season reduction in mental and social support and the loss of social relationships were regarded as the biggest changes.</p> <p>The elderly clients with visual and auditory impairments who participated in the study felt that the daytime activities in Metsola were very important and that they supported their wellbeing and inclusion.</p>		
Keywords Aging people, blind/visually impaired, deaf/hearing impaired, daytime activities, inclusion		
Miscellaneous		

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	2
2 IKÄÄNTYNEEN NÄKÖ- JA KUULOVAMMAT JA TOIMINTAKYKY	3
2.1 Näkövammaisuus	3
2.2 Kuulovammaisuus	4
2.3 Ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisuus.....	6
2.4 Toimintakyky	7
3 PÄIVÄTOIMINTA.....	8
4 OSALLISUUS	11
5 KARTOITUKSEN TOTEUTUS.....	13
5.1 Kartoituksen tehtävä ja kartoituskysymykset	13
5.2 Kartoituksen tausta ja kohderyhmä	14
5.3 Kartoituksen menetelmä eli ryhmämuotoinen teemahaastattelu.....	15
5.4 Aineiston hankinta	16
5.5 Aineiston käsittely ja analysointi	17
5.6 Kartoituksen luotettavuus.....	19
6 KARTOITUKSEN TULOKSET	22
6.1 Osallisuuteen tukeminen	22
6.2 Näkö- ja kuulovammaisen ikääntyneen hyvinvointi.....	23
6.3 Näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden päivätoiminnan merkitys.....	24
6.4 Kartoituksen vastaukset kartoituksen kysymyksiin	25
7 POHDINTA.....	26
LÄHTEET	29
LIITTEET	31
LIITE 1. TEEMAHAASTATTELUN LUPALAPPU.....	31
LIITE 2. TEEMAHAASTATTELUN RUNKO	32
LIITE 3. AINEISTON TEOREETTISTEN KÄSITTEIDEN MUODOSTUMINEN.....	34

TAULUKOT

Taulukko 1. Kolme esimerkkiä alkuperäisen ilmauksen muodostumisesta pääluokaksi.....	19
---	-----------

1 JOHDANTO

Sosiaali- ja terveysministeriön (2011) mukaan Suomen vammaispolitiikan periaatteissa todetaan, että vammaisella henkilöllä on oikeus yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen sekä tarpeellisiin palveluihin ja tukitoimiin. Niiden avulla tuetaan vammaisen henkilön toimintakykyä ja omatoimisuutta. (Vammaispolitiikka ja -palvelut 2011.) Yksi tapa tukea vammaisia henkilöitä on heille suunnattu päivätoiminta. Kuurojen Palvelusäätiön Palvelukeskus Metsola Jyväskylässä järjestää senioripäivätoimintaa ikääntyneille, joilla on näkemisen ja kuulemisen vaikeuksia. Vuoden 2010 loppuun asti rahoittajana toimi Raha-automaattiyhdistys (RAY), mutta vuoden 2011 alusta RAY lopetti päivätoiminnan rahoittamisen. Perusteena oli, että ikääntyneiden päivätoiminta on kunnille kuuluvaa toimintaa. Palvelukeskus Metsolan päivätoiminnan asiakkaat ovat Jyväskylästä ja sen ympäröivistä kunnista.

Kipinä kartoituksen selvittämiseksi lähti päivätoiminnan rahoituksen loppumisesta. Aloittaessani opinnäytetyöprojektiani aihe oli todella ajankohtainen, sillä Metsolan päivätoiminnan loppuminen näytti todennäköiseltä. Projektini pidesssä on ilmennyt, että päivätoiminnan on ollut mahdollista jatkaa uusien järjestelyjen avulla. Silti kartoituksen aiheen tärkeys ei mielestäni ole vähentynyt, sillä ikääntyneiden, joilla on näkemisen ja kuulemisen ongelmia, määrä tulee kasvamaan tulevaisuudessa. Normaaliin ikääntymiseen eivät kuulu näkö- ja kuulovammat ja siksi on tärkeä pohtia etukäteen erityisryhmien palveluiden ja tukitoimien tarvetta sekä niiden toteuttamismuotoa. Riittävällä tuella näkö- ja kuulovammaisen ikääntyneen osallisuus ja toimintakyky pysyvät yllä ja ne mahdollistavat ikääntyneen ihmisen hyvinvoinnin arjessa.

Yhteistyökumppaneinani toimivat Kuurojen Palvelusäätiön Palvelukeskus Metsolan päivätoiminnan henkilökunta. He mahdollistivat haastattelujen tekemisen varaamalla haastatteluajat toiminnastaan ja antamalla haastattelujen ajaksi tilan käyttöömme. Myös Näkövammaisten Keskusliiton seniorityöntekijä Johanna Lahinen oli ideoillaan tukemassa opinnäytetyöni aloittamista.

Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää ryhmämuotoisten teemahaastattelujen avulla Metsolan päivätoiminnassa käyvien ikääntyvien näkö- ja kuulovammaisten asiakkaiden kokemuksia, ajatuksia ja toiveita päivätoiminnasta. Rajasin työni koskemaan Metsolan päivätoiminnan näkövammaisia asiakkaita. Monella heistä on samanaikaisesti kuulovamma tai kuulon alenemaa. Työssäni käytän termiä näkö- ja kuulovammaiset ikääntyneet, sillä haluan korostaa haastatteluryhmäni pohjana olevia näkövammaisia. Kaikilla haastateltavilla ei ole kuulovammaa, osalla on ikähuonokuuloisuutta ja sen vuoksi en käytä termiä kuulonäkövammaisen. Yleensä kirjallisuudessa kuulonäkövammaisesta puhuttaessa tarkoitetaan henkilöä, joka on syntymästään asti ollut kuulo- ja näkövammaisen. En myöskään valinnut aistivammaiset -termiä käyttööni, sillä mielestäni se on liian yleistävä. Tämän terminologian kanssa pohdiskelin pitkään, mutta päädyin siis käyttämään määritelmää ikääntynyt näkö- ja kuulovammaisen asiakas.

Kartoituksen aihe on ajankohtainen ja se liittyy yhteiskunnallisesti tärkeisiin asioihin. Sen tekeminen on kehittänyt ammatillisuuttani. Ennen tätä olen saanut jonkun verran kosketusta näkövammaisiin, kuulovammaisiin ja ikääntyneisiin, mutta ikääntyvien näkö- ja kuulovammaisten parissa en ole työskennellyt. Aihe oli minulle sopivan uusi ja se kiinnostaa minua yhä edelleen.

2 IKÄÄNTYNEEN NÄKÖ- JA KUULOVAMMAT JA TOIMINTAKYKY

2.1 Näkövammaisuus

Henkilöä pidetään näkövammaisena, jos hänellä on näkökyvyn alentumisesta huomattavaa haittaa jokapäiväisissä toiminnoissa. Maailman Terveysjärjestö (WHO) on määritellyt näkövammat mm. näöntarkkuuden eli visuksen ja näkökentän puutteiden mukaan. Heikkonäköisenä pidetään henkilöä, jonka paremman silmän näöntarkkuus silmälasikorjauksen jälkeen on alle 0.3 tai jonka näkö on muusta syystä samankaltaisella tavalla heikentynyt. Sokean henkilön paremman silmän näöntarkkuus on silmälasikorjauksen jälkeen alle 0.5 tai hänen näkökenttensä halkaisija on alle 20 astetta. (Ojamo 2009, 1-2.)

Haastatteluryhmän kaikilla ikääntyneillä on näkövamma. Osa haastateltavista on ollut koko elämänsä näkövammaisia, osalla näkövamma on edennyt vähitellen ja osalla näkö on heikentynyt hyvinkin nopeasti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämän näkövammarekisterin (2008) mukaan ei ole olemassa tarkkaa tietoa Suomessa olevasta näkövammaisten lukumäärästä. Eri lähteiden mukaan ikääntyneitä eli yli 65-vuotiaita näkövammaisia on 50 000 – 70 000. Yleisimmät näkövamman syyt ikääntyneillä ovat verkkokalvon keskeisen osan ikärappeuma (61 % diagnooseista), glaukooma (8.6 %) ja diabeettinen retinopatia (5.8 %). (Ojamo 2009, 3, 22.) Haastatteluryhmässäkin ikärappeuma ja glaukooma ovat yleisimmät näkövammaisuuden syyt. Useimmat haastateltavista näkevät hahmoja ja valoja, muutamat ovat täysin sokeita. Haitta-aste heillä vaihtelee 50 % - 100 % välillä.

Näkövamma aiheuttaa käytännön ongelmia liikkumisessa, asioimisessa ja ympäristön hahmottamisessa. Ympäristön havainnoimisessa suunnistautuminen, etäisyysien arviointi ja tasoerojen havaitseminen voi olla vaikeaa. Puutteellinen näkökenttä ja värinäkö sekä hämäräsokeus, häikäistyminen ja silmän sopeutumattomuus valaistustason muutoksiin voi hankaloittaa näkövammaisen liikkumista. Kompastumisen, putoamisen tai törmäämisen pelko aiheuttaa näkövammaisen henkilön haluttomuuden liikkumiseen. Näkövammaiselle sosiaalisessa kanssakäymisessä on haasteellista tunnistaa ihmisiä ulkonäön perusteella sekä havaita ilmeitä ja eleitä. Myös katsekontaktin huomaaminen ja siihen vastaaminen on usein mahdotonta. (Näkövamman aiheuttamia ongelmia.)

2.2 Kuulovammaisuus

Henkilö on kuulovammainen, jos hänellä on jonkinasteinen tai -laatuinen kuulon alenema, lievästä huonokuuloisuudesta täydelliseen kuurouteen (Erilaiset kuulovammat). Suomessa on käytössä kaksi hieman toisistaan eroavaa määritelmää kuulovammaisuudesta. Maailman Terveysjärjestön eli WHO:n (1991) määritelmän mukaan kuulovammaisen ihmisen paremman korvan kuulokynnys standardiaudiometrillä mitattuna on yli 25 dB. EU:n asiantuntijatyöryhmän (1996) vastaavan määritelmän mukaan kuulokynnysarvo on 20 dB. (Lupsakko & Ikäheimo 2008, 147.) Kuulovammaisuuden voi määritellä audiologisen määritelmän lisäksi

myös sosiaalisesti. Audiologinen määritelmä perustuu kuulontutkimustuloksiin ja sosiaalinen henkilön käyttämään kommunikointitapaan. Huonokuuloisen henkilö kommunikoi yleensä puheella ja hänellä voi olla kuulokoje käytössään (Ikäkuulo 2006, 4.)

Kuulovammaisuus yli 75-vuotiailla on hyvin yleistä (Lupsakko & Ikäheimo 2008, 147). Ihmisten ikääntyessä kuulovaurioiden määrä lisääntyy. Ikähuonokuuloisuus eli presbycusis on yleisin huonokuuloisuuden syy; muita syitä kuulovammaan ovat mm. jotkin sairaudet ja perintötekijät. Kuulojärjestelmän rappeutuminen alkaa jo keski-iässä. Muutokset ovat yksilöllisiä ja ne nopeutuvat iän myötä. Suurinta sisäkorvan aistinsolujen ja kuulohermosolujen väheneminen on yleensä 70 - 80-vuoden iässä. Hitaan rappeutumisen vuoksi ihminen itse ei useinkaan huomaa muutoksia, sillä kuulojärjestelmä sopeutuu toiminnallisesti muutoksiin. Siksi usein lähipiiri huomaa kuulon alenemisen ennen kuin ihminen itse sen huomaa. (Jauhiainen 2007, 39, 42; Arlinger, Jauhiainen, Jensen, Kotimäki, Magnusson, Sorri, & Tranebjærg 2008, 184-186.) Iän mukanaan tuomat kuulomuutokset ovat sekä laadultaan että vaikeusasteeltaan yksilöllisiä. Tavallisesti kuulokynnys muuttuu siten, että korkeiden äänien kuuleminen huonontuu. Miesten kuulokynnysmuutokset ovat yleensä suurempia kuin naisilla. Iän mukaisesti muutoksiin liittyy vaikeuksia erottaa puhetta erityisesti melussa, mutta myös hiljaisessa tilassa. Puheen voi kyllä kuulla, mutta sanoista ei saa selvää. Puheen erotuskykyyn vaikuttaa myös puhenopeus. Myös äänilähteen paikantaminen voi olla vaikeaa. (Jauhiainen 2007, 39, 41; Arlinger ym. 2008, 186.) Sosiaalinen kommunikatio heikentyy yli 30 dB:n puhealueella. Suomessa tehtyjen vanhustutkimuksien mukaan yli 75-vuotiaista 41 - 47 prosenttia kokee vaikeuksia kuulla keskustelua ollessaan ryhmässä. (Lupsakko & Ikäheimo 2008, 147.)

Ikähuonokuuloisuuden muutosten kehitystä ei voida hidastaa tai ennaltaehkäistä eikä niihin ole lääketieteellistä hoitoa (Arlinger ym. 2008, 186). Muutokset eivät myöskään korjaudu itsestään (Jauhiainen 2007, 42). Ikähuonokuuloisuus voi aiheuttaa toiminnanvajautta ja haittaa (Arlinger ym. 2008, 186). Ikääntynyt luokitellaan kuulovammaiseksi, kun hän tarvitsee jotain kuulon apuvälinettä (Lupsakko 2002, 16.) Tärkeää kuulon kuntoutuksessa on informaation antaminen sekä apuvälineiden sovitukset. Apuvälineitä voivat olla kuulokoje, puhelimeen ja televisi-

oon liitettävät kovaääniset sekä hälytysjärjestelmät. (Lupsakko & Ikäheimo 2008, 148.) Kuulokojeen saaminen varhaisessa vaiheessa olisi hyvä, jotta henkilö oppisi hyötymään kuulokojeen vahvistuksesta, kehittyisi viestintätaidoissa ja sopeutuisi haitan kanssa elämiseen. (Arlinger ym. 2008, 186.)

2.3 Ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisuus

Näön ja kuulon ongelmat ovat ikääntyneillä erittäin yleisiä. Yhä useammalla on yhtäaikaaisesti huono näkö ja kuulo. Tutkimusten mukaan yli 75-vuotiaista 22 prosentilla on näköongelmia ja 50 prosentilla kuulo-ongelmia. Usein ikääntyneiden näkö- ja kuulo-ongelmien tutkiminen ja hoitaminen ei ole riittävää. Erityisesti fyysisesti huonokuntoisen ja dementoituneen ikääntyvän näkö- ja kuulo-ongelmat jäävät usein hoitamatta, sillä ikääntynyt itse ei huomaa tai kykene hakeutumaan tutkimuksiin ja hoitoon. (Lupsakko & Ikäheimo 2008, 146.) Väestön vanhetessa näkö- ja kuulovammaiset ikääntyneet muodostavat erityisryhmän, joka suurenee koko ajan (Lupsakko 2002, 14).

Kuulovamman suurin aiheuttaja on ikähuonokuuloisuus ja näkövammojen ikääntymiseen liittyvät sairaudet (Lupsakko 2002, 13-14). Näkövammaisen henkilö korvaa näön puutettaan kuulon avulla ja kuulovammaisen näön avulla. Ikääntynyt, jolla on sekä kuulon että näön alenemaa, ei voi samalla tavoin kompensoida toisella aistilla toisen puutetta. Ikääntyneillä on usein lisäksi yleissairauksia, lääkityksiä ja kognitiivisten toimintojen muutoksia, jotka lisäävät näön ja kuulon alenemien aiheuttamia haittoja. (Sorri & Huttunen & Rudanko 2008, 339-340.) Samanaikainen näkö- ja kuulovammaisuus on toiminnallinen haitta. Se vaikeuttaa erityisesti vuorovaikutusta, omatoimisuutta, liikkumista ja oman elämän hallintaa. Näkö- ja kuulovammojen vuoksi ikääntyneen sosiaaliset suhteet voivat vähentyä ja näin altistaa yksinäisyydelle. (Ikääntyneiden kuulonäkövammaisten päivätoiminta 1999, 3.) Ikääntyneen näkö- ja kuulo-ongelmat lisäävät laitoshoidon joutumisen, toimintakyvyn heikkenemisen ja masennuksen riskiä (Lupsakko & Ikäheimo 2008, 146). Ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisten osallisuutta eli kontaktin ottoa ympäristöön voidaan helpottaa valaistuksen parantamisella, visuaalisten kontrastien lisäämisellä, ympäristön akustisella korjaamisella ja apuvälineillä (Sorri ym. 2008, 340, 345).

2.4 Toimintakyky

Maailman terveysjärjestö (WHO) on määritellyt toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälisen luokituksen, joka tunnetaan lyhenteellä ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health). Se tarkastelee ihmisen toimintakykyä ja sen rajoitteita. ICF -luokitus jakautuu kahteen osaan: ensimmäisessä käsitellään toimintakykyä ja toiminnan rajoitteita ja toisessa ympäristöön liittyviä tekijöitä. Toimintakykyyn kuuluvat kehon toiminnot, suoritukset ja osallistuminen. Toimintarajoitteet sisältävät kehon vajavuudet ja suoritus- sekä osallistumisrajoitteet. (Häkkinen & Holma 2004, 12.)

Toimintakyky koostuu neljästä osa-alueesta, joita ovat fyysinen, psyykinen, sosiaalinen ja hengellinen toimintakyky. Fyysisen toimintakyvyn avulla ikääntynyt suoriutuu fyysistä aktiivisuutta vaativista arjen tehtävistä. Avainasemassa ovat yleiskestävyys, lihaskunto ja liikkeen hallintakyky. Psyykkiseen toimintakykyyn kuuluvat kognitiiviset kyvyt, persoonallisuus, psyykkiset voimavarat ja mieliala. Se näyttäytyy minäkäsityksessä, itsearvostuksessa ja päätöksenteko- ja ongelmanratkaisuvalmiuksissa. Sosiaalinen toimintakyky muodostuu kyvystä pitää yllä ihmissuhteita ja sosiaalisista taidoista erilaisissa yhteisöissä toimiessa. Sosiaalinen toimintakyky tukee suuresti muita toimintakyvyn osa-alueita. Fyysisen tai psyykkisen toimintakyvyn muutokset voivat rajoittaa sosiaalista toimintakykyä. Esimerkiksi liikuntakyvyn huonontuminen, aistitoimintojen heikentyminen tai muistin huononeminen vaikuttavat sosiaalisiin suhteisiin ja mahdollisuuksiin osallistua erilaisiin tilaisuuksiin ja harrastuksiin. Hengellinen toimintakyky sisältää uskon ja luottamuksen toisiin ihmisiin ja Jumalaan. Siihen kuuluvat myös elämäntarkastelu, arvot, aatteet ja filosofiset pohdinnat. Hengellinen toimintakyky antaa ikääntyneen elämälle sisällön ja tarkoituksen, elämäntahdon ja toivon. (Lähdesmäki & Vornanen 2009, 22-26.)

Toimintakyky vaihtelee ikääntymisestä aiheutuvien muutosten myötä. Vaihteluun vaikuttavat myös toimintakyvyn osa-alueiden kehittäminen ja ylläpito. Toimintakyvystä huolehtimiseen vaikuttavat toimintakyvyn merkitys ikääntyneelle itselleen, mutta myös hänen tavoitteensa, arvonsa ja toimintatapansa. Toimintakykyinen ikääntynyt on vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Hän pystyy asettamaan tavoitteita elämälleen ja pyrkimään niitä kohti. Näin ollen hän kokee

toiminnan mielekkäänä ja ympäristöön tarkoituksenmukaisesti soveltuvana. (Häkkinen & Holma 2004, 11.) Hyvän ja tasapainossa olevan toimintakyvyn avulla ikääntynyt selviytyy erilaisista tilanteista ja kykenee toimimaan haluamallaan tavalla. Jos jokin toimintakyvyn osa-alue heikentyy, kokonaisuus huononee ja ikääntyneen arjessa selviytyminen vaikeutuu. Toimintakyky on osa ikääntyneen elämänlaatua. Toimintakyvyn heiketessä ikääntyneen täytyy määritellä elämänlaatunsa uudestaan. (Lähdesmäki & Vornanen 2009, 19, 21.) Toimintakyvyn vajasta ikääntynyt voi kompensoida oman toiminnan muuttamisella, läheisten tuella ja avulla sekä julkisten ja yksityisten palveluiden käyttämisellä. Puuttumalla ikääntymisen taustalla oleviin riskitekijöihin, toimintakyvyn heikkenemistä voidaan ehkäistä tai hidastaa. (Häkkinen & Holma 2004, 11).

Näkö- ja kuulovammat vaikuttavat ikääntyneiden toimintakykyyn. Näkövamma aiheuttaa tasapaino-ongelmia, jolloin ikääntynyt voi kokea liikkumisen epävarmaksi ja välttää sen vuoksi itsenäistä liikkumista. Sosiaalinen eristäytyminen aiheutuu liikkumisen ja kommunikaation vaikeuksista. Kotiin jääminen ja yksinäisyys voivat altistaa jopa masennukseen. Liikunta- ja kommunikaatiovaikeudet hankaloittavat myös itsenäistä asioiden hoitoa ja lisäävät siten ulkopuolisen avun tarvetta. Kansainvälisten tutkimusten mukaan näkökyvyn heikkeneminen altistaa lonkkamurtumille, vaikuttaa toimintakyvyn laskuun ja lisää kuolleisuusriskiä. Huonokuuloisuus sitä vastoin heikentää elämänlaatua, lyhentää miesten elinikää, lisää laitoshoidon riskiä ja aiheuttaa kognitiivisen tason laskua. (Lupsakko 2002, 16-17, 20.)

3 PÄIVÄTOIMINTA

Ikääntymiseen liittyy monenlaisia muutoksia, jotka ovat jokaisen ihmisen kohdalla erilaisia, ainutkertaisia. Muutokset voivat olla fyysisiä, psyykkisiä, sosiaalisia tai taloudellisia. Muutoksien ilmenemiseen vaikuttavat perimä, ympäristö, valinnat ja sattumat. Päivätoiminnan pyrkimyksenä on tukea ikääntynyttä hänen elämäntilanteessaan. (Mäkinen, Kruus-Niemelä, Roivas 2009, 9-10.)

Kuurojen Palvelusäätiön Senioripäivätoiminta on suunnattu ikääntyneille, joilla on ongelmia näkemisessä ja kuulemisessa (Valtakunnallinen ikääntyneiden kuulonäkövammaisten Seniori-ohjelma 2006, 17). Metsolan päivätoiminnan toiminnan tavoitteina ovat ikääntyneen näkö- ja kuulovammaisen omatoimisuuden ylläpitäminen ja edistäminen sekä vuorovaikutusmahdollisuuksien lisääminen. Päivätoiminnassa kiinnitetään erityisesti huomiota kommunikaatioon, liikkumiseen sekä ympäristön ja tiedonsaannin asettamiin vaatimuksiin. Laitoshoidon tarvetta ehkäistään ja siirretään tukemalla olemassa olevaa toimintakykyä ja ikääntyneen kotona selviytymistä. Vertaisryhmässä toimiminen mahdollistaa osallistumisen ja uusien sosiaalisten suhteiden luomisen. Päivätoiminta tukee myös omaisia ja tekee yhteistyötä ikääntyneen lähityöntekijöiden kanssa antamalla uutta tietoa ja arkipäivää helpottavia asioita. (Ikääntyneiden kuulonäkövammaisten päivätoiminta 1999, 3, 6-7.) Mäkisen ja muiden (2009) mukaan ikääntyneiden kanssa toimiessa on tärkeää kiinnittää huomiota asiakaslähtöisyyteen, yksilölliseen harkintaan, yhteiseen keskusteluun ja ikääntyneen itsensä kuulemiseen. (Mäkinen ym. 2009, 9.) Paasivaara (2004) puolestaan toteaa, että asiakaslähtöisillä palveluilla huomioidaan ikääntyneiden omat voimavarat ja mahdollisuus toteuttaa itseään. Ikääntyneitä kuunnellen kohdataan hänen tarpeensa sekä kunnioitetaan hänen yksilöllisyyttään ja itsemääräämisoikeuttaan. (Paasivaara 2004, 32.)

Metsolassa päivätoimintaan kuuluu tietoa kuulemisesta, näkemisestä ja apuvälineistä sekä henkilökohtaista ohjausta apuvälineiden käytössä. Lisäksi on virkistävää ryhmätoimintaa, erilaisia luennoitsijoita, keskustelua, retkiä, liikuntaa ja ulkoilua. Tarvittaessa järjestetään myös terveydenhoitoa. Päivätoiminnan palveluihin kuuluvat myös lämmin ateria sekä aamupäivä- ja iltapäiväkahvit. (Metsolassa päivätoimintaa.)

Kun ikääntyneellä on sekä näkö- ja kuulovamma, hän ei ilman muuta kykene käyttämään näkövammaisille tai kuulovammaisille tarkoitettuja palveluita. Näkö- ja kuulovammainen ikääntynyt ei voi kompensoida kuulovammaansa näön avulla eikä näkövammaansa kuulon avulla. Yhdistelmävamman vaikeuttaa sosiaalisia kontakteja, estää informaation saamista sekä osallistumista ja liikkumista. (Tuotokuvaus ikääntyneiden kuulonäkövammaisten päivätoiminnasta 2000, 4.) Met-

solan päivätoiminnan tiloissa on huomioitu näkö- ja kuulovammojen luomat erityistarpeet. Siellä on mahdollista käyttää näkemisen ja kuulemisen apuvälineitä. (Valtakunnallinen ikääntyneiden kuulonäkövammaisten Seniori-ohjelma 2006, 17.)

Tilaratkaisuilla ja toimintaympäristöillä voidaan tukea ikääntyvän toimintakykyä ja innostaa häntä ottamaan olemassa olevia voimavarojaan käyttöön. (Mäkinen ym. 2009, 10.) Esteetön ympäristö edistää ikääntyneen fyysistä, kognitiivista, psyykkistä ja sosiaalista toimintakykyä, jolloin avustajien tarve ja tapaturmien riskit vähentyvät. Siten se lisää ikääntyneen omatoimisuutta ja tasa-arvoa. Esteettömyys tarkoittaa ikääntyneen sujuvaa osallistumista arkiaskareissa, harrastuksessa, kulttuuritoiminnoissa ja opiskelussa. Se mahdollistaa ikääntyneelle erilaisten palvelujen saatavuuden ja tarvitsemiensa välineiden käyttämisen. Ikääntynyt pääsee tiloihin, joissa hän saa tietoa häntä koskevasta päätöksenteosta. Fyysisesti esteetön ympäristö on rakennettu kaikille käyttäjille toimivaksi, turvalliseksi ja miellyttäväksi käyttää. Esimerkiksi liikuntaesteisen tai aistivammaisesta ikääntyneestä liikkuminen onnistuu, kun portaita ja tasoeroja ei ole. Esteettömässä ympäristössä on huomioitu lisäksi valaistus, värit, materiaalit ja akustiikka. Myös informaation käsittelyyn, sosiaaliset toimintoihin ja palveluihin kiinnitetään huomiota. (Lähdesmäki & Vornanen 2009, 39-40.) Käyttäjälleen sopiva ympäristö vähentää avun tarvetta, henkilökunnan epäedullista kuormittumista ja kustannuksia. (Mäkinen ym. 2009, 10.)

Päivätoiminnan tilojen pitää olla monipuolisesti esteettömät, jotta ne soveltuvat ikääntyneiden kuulonäkövammaisten päivätoiminnan järjestämiseen. Näkövammaisia ajatellen tilojen tulee olla selkeät ja huonekalujen tulisi olla aina samalla paikalla, jotta liikkuminen olisi vaivattomampaa. Valaistuksen tulee olla riittävän kirkas, muttei häikäisevä. Kaikkein paras olisi, jos valo tulisi epäsuorasti esim. seinän kautta. Lisäksi valaisimia pitäisi olla riittävän monta, jotta valoa riittäisi kaikkialle. Sisustuksen väreihin olisi hyvä myös kiinnittää huomiota, sillä selkeät värit auttavat heikkonäköistä liikkumisessa ja kaunis ympäristö tuo viihtyisyyttä ja kodikasta tunnelmaa. Kuulovammaisten kannalta tilojen pitäisi olla kaiuttomat, sillä silloin kuuleminen on kaikkein helpointa. Matot lattiassa ja verhot ikkunoissa vievät kaikua pois, samoin kuin kattoon sijoitettavat äänieristeet.

Olisi myös hyvä, että tiloihin olisi sijoitettu induktiosilmukka, jolloin kuulolaitteiden käyttäjät voivat mikrofoniin puhuttaessa kuulla kaiken ilman häiriöitä. Tilojen täytyisi olla myös fyysisesti esteettömät, jotta ikääntymisen mukanaan tuomat liikkumisen hankaluudet, esim. jalkojen vaikea nostaminen tai rollaattorin käyttö, olisivat minimoitu. Korkeita kynnyksiä ei saisi olla ja matonreunat voivat aiheuttaa kompastumisia. Jos tiloissa ei ole kokolattiamattoja, täytyy miettiä ryhmäkohtaisesti, onko mattojen hyvä olla lattiassa kaikuisuutta poistamassa vai kannattaako ne ottaa pois kaatumisien ennaltaehkäisyksi. Myös wc-tilojen saavutettavuus ja esteettömyys on otettava huomioon.

4 OSALLISUUS

Osallisuutta on Kiilakosken (2007) mukaan tutkittu paljon. Silti täsmällistä ja yleisesti hyväksyttyä määritelmää ei ole saatu luotua. (Kiilakoski 2007, 10.) Valtioneuvosto antoi vuonna 2002 selonteon eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittymisestä. Selonteossa todetaan osallisuuden käsitteen liittyvän kiinteästi edustukselliseen demokratiaan, joka on kansalaisten pääasiallinen vaikuttamismenetelmä. Osallisuus on laajempi käsite kuin osallistuminen, sillä osallistuessaan kansalainen on aktiivinen subjekti, jolla on halua, osaamista ja mahdollisuus toimia vaikuttajana yhteiskunnan asioissa. Tämän lisäksi osallisuus on demokratian kehittämistä tai kansalaisen omaehtoista kansalaistoimintaa, kansalaisaktivismia tai järjestöosallisuutta. (Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittymisestä 2002, 4.)

Valtioneuvoston selonteon (2002) mukaan osallisuuden voi jakaa neljään osallisuuden muotoon, joita ovat tieto-osallisuus, suunnitteluosallisuus, päätösosallisuus ja toimintaosallisuus. Tieto-osallisuus tarkoittaa, että kuntalaisilla on oikeus tiedon saamiseen ja tuottamiseen. Se sisältää osallisuuden helposti toteutettavia muotoja, esimerkiksi kunnan tiedottamisen, kuntalaisten kuulemisen ja palvelutoumukset. Suunnitelmaosallisuus on kunta-organisaation ja kuntalaisten välistä vuorovaikutusta, joka liittyy valmisteluun, kuten mm. yhteiskuntasuunnittelu ja kaupunkifoorumit. Päätösosallisuus merkitsee kansalaisen suoraa osallistumista päätöksiin, jotka liittyvät palvelujen tuottamiseen tai oman asuinalueen

ratkaisuihin. Päätösosallisuudessa palvelujen käyttäjille on delegoitu päätösvaltaa, esimerkiksi asukkaiden valitsema lautakunta, jolle valtuusto on siirtänyt päätöksenteon. Toimintaosallisuus ilmenee kuntalaisten omana toimintana elinympäristössä tai palvelu- ja toimintayksiköissä. Tällaista on esimerkiksi ympäristön kuntoutus ja ylläpito tai palvelujen tuottaminen, jotka tapahtuvat talkoovoimin. (Mts. 4-5.) Osallisuus kasvaa siis osallistamisen eli mahdollisuuksien lisäämisen keinoin (Haake & Nikula 2011, 18).

Nivala (2010) toteaa, että osallisuuden käsitettä käytetään yleisesti pohtiessa ihmisen mahdollisuutta osallistua eri toimintaympäristöissä. Sen perusmerkityksenä on osallistuminen. Osallisuus siis toteutuu, kun toimintaan osallistuminen on mahdollista. Tällöin ihminen tulee kuulluksi ja hän kykenee vaikuttamaan omaan asiaansa. Osallisuuden toteutuminen edellyttää mielipiteen kertomisen mahdollisuutta ja sen arvostavasti huomioon ottamista. Osallisuus osallistumisen merkityksessä voi olla myös laajemmin ajateltuna vaikuttamisen mahdollisuus. Silloin se ei ole vain osallisuutta omassa asiassa, vaan sen on osallisuutta yhteisön tai yhteiskunnan päätöksenteossa. Sen lisäksi osallisuus voi olla osallisuutta yhteisössä eli kokemus yhteisöön kuulumisesta. Osallisuutta edistetään, kun ihminen saa kokemuksia turvallisuudesta, hyväksynnästä, välittämisestä ja yhteenkuuluvuudesta yhteisössä. Yhteiskunnallinen osallisuus on johonkin kuulumisen merkityksessä yleinen. Sitä edistetään toimenpiteillä, jotka ovat myös syrjäytymisen ehkäisemistä. Syrjäytyminen on siis yhteiskunnallisen osallisuuden vastakohta. Yhteiskunnalliseen osallisuuteen kuuluvat mukana oleminen ja oman paikan löytäminen yhteiskunnan keskeisiltä toiminta-alueilta, esimerkiksi koulutuksesta, työelämästä, sosiaalisen vuorovaikutuksen verkostoista sekä kulttuurin ja politiikan kentiltä. Näiden toiminta-alueiden avulla ihmiselle tulee kokemus yhteiskuntaan kuulumisesta. Kokemuksen puuttuessa uhkana ovat ihmisen joutuminen koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle, ystävyys-suhteiden puute, irrallisuus kulttuurista ja poliittinen eli yhteiskunnallinen hyvinvointiin vaikuttavan päätöksenteon välinpitämättömyys. Osallisuus yhteiskunnassa on siis yhteiskunnan jäsenen osallisuutta hyvinvoinnin mahdollisuuksista. Osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien osallisuus sekä yhteisön ja yhteiskunnan osallisuus yhdistyvät, kun osallisuutta ajatellaan yhteisöön tai yhteiskuntaan kuulumisen kokemukseksi. Kokemukset johonkin kuulumisesta, omasta merkityksestä yhteisöl-

le ja omasta toimintakyvystä eli pärjäämisestä ja toimeen tulemisesta omana itsenään sekä usko omiin vaikuttamismahdollisuuksiin ympäristössä, yhteisössä ja yhteiskunnassa toteuttavat osallisuutta. (Nivala 2010, 18-21.)

Ikääntyneiden osallisuudesta löytyy vähän tietoja. Ikääntyneisiin näkö- ja kuulovammaisiin kohdistuvasta osallisuudesta tietoja on saatavilla vielä vähemmän. Kuurojen Palvelusäätiön päivätoiminnan raportin mukaan ympäristö päivätoiminnassa on luotu osallisuutta ja vuorovaikutusta tukevaksi. Päivätoiminnassa ikääntynyt saa kokea yhteenkuuluvuutta muiden ihmisten kanssa. (Ikääntyneiden kuulonäkövammaisten päivätoiminta 1999, 5.) Kiilakoski (2007) toteaa, että ihminen ei voi olla yksin osallinen. Yksilön pitää kokea itsensä arvokkaaksi ja yhteisön on mahdollistettava osallisuus. Osallisuuden kokemuksen avulla yksilö haluaa toimia ympäristöön vaikuttavasti ja olla osana sitä. Osallisuus ehkäisee vastakohtiaan eli välinpitämättömyyttä, osattomuutta, syrjäytymistä ja vieraantumista. (Kiilakoski 2007, 11-12.)

Kiilakoski (2007) on määritellyt osallisuuden seuraavasti:

Osallisuus on oikeutta omaan identiteettiin ja arvokkuuteen osana perhettä (tai sitä muistuttavaa yksikköä), ryhmää, yhteisöä, yhteiskuntaa tai ekosysteemiä. Osallisuus on todellisen vastuun kantamista ja saamista oman, toisten ja koko yhteisön toimintakyvystä. Se on sitoutumista toimintaan yhteisten asioiden parantamiseksi. (Kiilakoski 2007, 13, 14.)

5 KARTOITUKSEN TOTEUTUS

5.1 Kartoituksen tehtävä ja kartoituskysymykset

Opinnäytetyöni tavoitteena on selvittää Metsolan päivätoiminnan ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisten asiakkaiden kokemuksia, ajatuksia ja toiveita Palvelukeskus Metsolan päivätoiminnasta. Opinnäytetyöni on kvalitatiivinen eli laadullinen kartoitus.

Kartoituksen kysymykset ovat:

1. Mitkä asiat ovat päivätoiminnassa tärkeitä?
2. Mitä asiakkaat toivovat päivätoiminnalta?
3. Millaisia haasteita on ikääntyvänä näkö- ja kuulovammaisena päivätoiminnassa toimimisessa?
4. Miten näkö- ja kuulovammaisen osallisuutta voi tukea?
5. Miten päivätoiminnan mahdollinen loppuminen muuttaa asiakkaan elämää?

5.2 Kartoituksen tausta ja kohderyhmä

Idean kartoitukseen sain Näkövammaisten Keskusliiton seniorityöntekijältä Johanna Lahtiselta. Otin yhteyttä Kuurojen Palvelusäätön Metsolan Senioripäivätoiminnan työntekijään, Anne Kinnuseen, ja selvittelin haastattelujen toteutusmahdollisuutta. Hän piti haastatteluja hyvänä asiana ja lupasi kysyä asiakkailtaan halukkuutta osallistua haastatteluun. Alussa kartoitukseni kohderyhmänä olivat Metsolan päivätoiminnan ikääntyneet näkövammaiset asiakkaat, joilla on ikähuonokuuloisuutta. Rajasin siis viittomakieliset asiakkaat pois, jotta haastateltavasta ryhmästä ei tullut liian suuri. Ennen haastattelujen toteutusta kävi ilmi, että muutamilla haastateltavista on kuulolaite, jolloin kohderyhmän painopiste muuttui hieman. Kuulovamma tuli mukaan kartoitukseen näkövamma rinnalle. Muutos ei ollut suuri, sillä edelleen kaikki haastateltavat kommunikoivat puheella. Kohderyhmän muuttuminen muokkasi kuitenkin hieman teemahaastattelurunkoa. Vein päivätoiminnan työntekijälle haastattelun lupalaput (Liite 1), joihin hän lupasi pyytää etukäteen haastateltavilta suostumukset ja nimet. Sain ne haastattelujen alussa itselleni. Sovin työntekijän kanssa aikatauluihimme sopivat haastattelupäivät, jotka olivat 28.9., 29.9. ja 1.10.2010.

Haastatteluryhmiä oli kolme. Haastateltavia oli yhteensä kymmenen, joista seitsemän oli naisia ja kolme miehiä. Alustavan suunnitelman mukaan haastateltavia olisi ollut muutamia enemmän, mutta he eivät päässeet haastattelupäivänä paikalle. Ensimmäisessä haastattelutilanteessa haastateltavia oli kaksi ja molemmissa muissa neljä henkilöä. Haastateltavien ikäjakauma oli 74 – 92-vuoden välissä.

5.3 Kartoituksen menetelmä eli ryhmämuotoinen teemahaastattelu

Haastattelutilanteessa haastattelija ja haastateltavat ovat suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa keskenään. Se mahdollistaa kysymysten toistamisen, väärinkäsitysten oikaisemisen, sanamuotojen selventämisen, perustelujen pyytämisen mielipiteille ja tarvittaessa kysymysten järjestyksen vaihtamisen. Haastattelu on siis joustava ja paljon tietoa tuottava tiedonkeruumenetelmä. Haastattelussa on myös mahdollista huomata ei-kielellisiä vihjeitä, jotka auttavat haastattelijaa ymmärtämään vastauksia. Tällaisia mahdollisuuksia ei ole kyselylomakkeita täytettäessä. Haastateltavan on myös vaikea täyttää kyselylomakkeita, jos näkökyky on alentunut tai haastateltavalla on muita kirjoittamista haittaavia tekijöitä. Haastattelutilanteessa haastateltava on subjekti, jolloin hän saa tuoda itseään koskevia asioita aktiivisesti esille ja luoda kertomallaan merkityksiä. Usein haastateltavan on helpompi ilmaista itseään tarkoittamallaan tavalla sanallisesti kuin kirjallisesti. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 34-36; Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.)

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelumenetelmä, jonka tarkoituksena on saada merkityksellisiä vastauksia tutkittavasta asiasta. Teemahaastatteluun valitaan haastateltavat, joilla on haluttua tietoa tutkitusta aiheesta. Haastattelija tutustuu aiheeseen ja laatii sen pohjalta etukäteen haastattelun teemarungon, johon hän on kerännyt oletettavasti keskeiset teemat ja tarkentavat kysymykset. Kysymysten ei tarvitse olla yksityiskohtaisia, samassa muodossa tai järjestyksessä kaikille haastateltaville esitettyjä, vain teema-alueet ovat kaikille samat. Näin ilmenee siis teemahaastattelun puolistruktuurisuus, jossa on hahmotelma siitä mitä kysytään, mutta ei tarkkaa sanamuotoa miten asia esitetään. Teemahaastattelussa korostetaan haastateltavien ajatuksia, kokemuksia ja tulkintoja asioista sekä heidän antamiaan merkityksiä ja merkitysten syntymistä vuorovaikutuksessa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47-48, 102-103; Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.)

Valitsin kartoitukseni muodoksi teemahaastattelun, koska sen avulla saa hyvin asiakkaiden eli ikääntyvien näkö- ja kuulovammaisten oman äänen kuuluviin. Teemahaastattelu tukee haastateltavien osallisuutta. Mielestäni haastattelutilanteet ovat luonnollisempia ja antavat enemmän, jos kysymyksiä ei tarvitse esittää tietyssä muodossa paperista lukien. Haastattelutilanne voi kulkeutua luontevasti

kohti toista haastattelun osaa, johon teemahaastattelussa voi tarvittaessa joustavasti siirtyä.

Teemahaastattelun lisäksi valitsin haastattelun muodoksi ryhmähaastattelun. Hirsjärven ja Hurmeen (2008) mukaan ryhmähaastattelu on lähellä keskustelua, jolla on vapaamuotoinen tavoite. Ryhmähaastattelun vahvuutena on haastateltavien mahdollisuus kommentoida asioita spontaanisti, tehdä huomioita ja tuottaa monipuolista tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Haastattelijan on mahdollista puhua kaikille haastateltaville yhtä aikaa ja suunnata välillä kysymyksiä yksittäisille haastateltaville. Ryhmähaastattelun avulla on mahdollista selvittää lisäksi haastateltavien yhteistä kantaa tiettyyn asiaan. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 61.) Ryhmähaastattelu sopi kartoitukseen sen vuoksi, että uskoin sen avulla saavani hyvää keskustelua aikaan ja sen myötä tärkeitä tietoja kartoitukseeni. En ollut tavannut haastateltavia etukäteen ja siksi ajattelin tämän haastattelumuodon tuovan rentoutta ja reippautta tilanteeseen. Ryhmähaastattelu on yhteisöllinen tilanne, aivan kuten myös päivätoiminta on. Ryhmäkeskustelussa yhden haastateltavan mielipide voi tuoda toiselle haastateltavalle jotain tärkeää mieleen ja näin tilanne etenee vuorovaikutuksellisesti. Samoin ei olisi yksilöhaastattelussa.

Kartoituksen teemoina ryhmähaastatteluissa olivat Metsolan päivätoiminta tällä hetkellä, ikääntyneiden näkövammaisten osallisuus, sosiaaliset suhteet ja vuorovaikutus sekä ikääntyneiden näkövammaisten toiveet ja vaikuttamisen mahdollisuudet päivätoiminnassa. Liitteenä 2 on teemahaastattelujen runko.

5.4 Aineiston hankinta

Ikääntyneiden haastateltavien näkö- ja kuulovammaisuus tuovat haasteita ryhmähaastatteluun. Lumme-Sandt (2005) toteaa, että usein huonokuuloiset ikääntyneet rajataan tutkimuksesta pois, jotta haastattelut sujuisivat ilman ylimääräisiä ongelmia (Lumme-Sandt 2005, 127). Mielestäni on kuitenkin tärkeää saada tietoa näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden omista kokemuksista ja toiveista päivätoimintaa järjestettäessä. Vikströmin (2004) mukaan ikääntyvän omanarvontunteen ja itsekunnioituksen kannalta on tärkeää, että ikääntynyt ei ole vain objekti vaan myös subjekti asioissa, jotka koskevat hänen omaa tulevaisuuttaan

(Vikström 2004, 17). Haastattelun sujuvuutta helpottavat soveltuvat apuvälineet ja niiden oikeanlainen käyttö. Ne auttavat haastattelun tekemisessä ja haastateltavien haastatteluun osallistumisessa. Haastattelutilamme oli järjestetty niin, että minä istuin tuolilla matalan sohvapöydän takana, jolla oli nauhuri. Haastateltavat istuivat nojatuoleissa hyvin lähellä edessäni puolikaaren muodossa, jotta he kuulivat mahdollisimman hyvin minut ja toisensa. Yhdessä haastattelutilanteessa käytössämme oli induktiosilmukka, jolloin haastattelija ja haastateltavat puhuivat mikrofoniin. Kuulolaitetta käyttävät haastateltavat laittoivat kuulolaitteensa T- tai MT -asentoon, jolloin he pystyivät kuulemaan kaiken mikrofoniin puhutun ilman ylimääräisiä häiriöitä.

Tallensin ryhmähaastattelut digitaalisesti, jotta tuloksien analysointi on helpompaa jälkikäteen. Ilman tallennusta en olisi saanut kaikkea informaatiota talteen. Lumme-Sandtin (2005) mukaan haastattelun nauhoittaminen on haastateltavan oikeusturvakysymys, koska haastateltavan kertomat asiat tallentuvat nauhalle, eivätkä ne ole vain haastattelijan muistin avulla välitettyinä (Lumme-Standt 2005, 129).

5.5 Aineiston käsittely ja analysointi

Talletin digitaalisesti tallennetut haastattelut äänitiedostoina tietokoneelle. Litteroin haastattelut osittain, jolloin kirjoitettua tekstiä oli Cambria -fontilla ja 1,5 rivinvälillä 40 sivua. Litteroinnissa en erikseen merkannut haastateltavia, sillä ryhmänä haastateltuna jokaisen haastateltavan kertomat asiat ovat samanarvoisia keskenään, eikä siis ole väliä kuka haastateltavista tai mistä haastatteluryhmästä kerrottu asia on. Merkitsin tekstiin // -merkillä haastateltavan vaihtumisen. En litteroinut kaikkia pieniä huudahduksia (hmm, kyllä, niin), samana toistettuja lauseita, taukoja, enkä haastateltavien yleensä lyhyitä päällekkäin puhumisia, mistä ei saanut selvää. Jätin myös litteroinnin ulkopuolelle asioita, jotka eivät liittyneet olennaisesti haastattelujen teemoihin, kuten esimerkiksi kotona käyvien siivoajien tuntipalkat ja Jyväskylän ammattiopiston lähihoitajaopiskelijoiden Terveystuvan palvelut. Muutoin litteroin haastateltavien puheen sanasta sanaan. Näin ollen litterointini vastaa Vilkan (2005) mukaan haastateltavien

suullisia lausumia sekä haastateltavien antamia merkityksiä asioille (Vilkka 2005, 116).

Tuomi ja Sarajärvi (2009, 108) esittelevät Milesin ja Hubermanin (1994) määrittelemän aineistolähtöisen laadullisen aineiston analyysimallin. Ensimmäiseksi aineisto redusoidaan eli pelkistetään, toiseksi aineisto klusteroidaan eli ryhmitellään ja kolmanneksi abstrahoidaan eli luodaan teoreettiset käsitteet. Analyysi on induktiivinen, joka tarkoittaa aineiston loogisen päättelyn tapahtuvan yksittäisestä yleiseen (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95, 108). Valitsin tämän aineistolähtöisen analyysimallin, sillä sen yksityiskohtaisen kuvauksen avulla on selkeä edetä oman aineiston analyysissä. Aloitin etsimällä ja alleviivaamalla litteroiduista teksteistä tärkeät asiat, jotka keräsin taulukkoon alkuperäisinä ilmauksina. Alkuperäisen ilmauksen tiivistin pelkistetyksi ilmaukseksi niin, että asiasisältö säilyi. Pelkistettyjä ilmauksia oli 177, jotka ryhmittelin 28:an alaluokkaan samankaltaisuuden perusteella. Jos pelkistettyjä ilmauksia oli useampia täsmälleen samanaista, en merkannut niitä muodostamaani taulukkoon kuin kerran. Alaluokat yhdistin seitsemään yläluokkaan, jotka muodostivat kolme pääluokkaa. Taulukossa 1 on kolme esimerkkiä alkuperäisen ilmauksen muodostumisesta pääluokaksi.

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka
"Mulle aivan auringonnouse se, että minä tiedän, että keskiviikkona pääsee tänne."	Päivätoimintaan pääseminen säännöllisesti	Säännöllinen päivätoimintaan tuleminen	Psyykkinen tuki	Osallisuuteen tukeminen
"Tähän porukkaan uskaltaa tulla, eihän terveiden porukkaan enää voi mennä tämmösenä haapana."	Uskallus tulla vertaisryhmään	Vertaistuki	Sosiaaliset suhteet	Näkö- ja kuulovammaisen ikääntyneen hyvinvointi
"Pienimuotoiset laitokset pystyvät toimimaan parhaiten meikälaisten hyväksi. Pieniä laitoksia ei saisi missään tapauksessa hävittää."	Pienimuotoiset laitokset näkö- ja kuulovammaisten tukena	Pienet päivätoiminnot näkö- ja kuulovammaisten tukena	Näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden tukitoimien riittävyys	Näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden päivätoiminnan merkitys

TAULUKKO 1. Kolme esimerkkiä alkuperäisen ilmauksen muodostumisesta pääluokaksi.

Liitteessä 3 esitellään koko analyysiaineiston abstrahointiprosessi eli teoreettisten käsitteiden muodostuminen alaluokkien, yläluokkien ja pääluokkien kohdalla.

5.6 Kartoituksen luotettavuus

Validius (tutkimuksessa tutkitaan sitä, mitä on luvattu) ja reliabiliteetti (tutkimustulosten toistettavuus) ovat määrällisen tutkimuksen luotettavuuden käsitteitä. Ne on luotu määrällisen tutkimuksen tarpeisiin ja siksi niiden käyttöä laadullisessa tutkimuksessa on kritisoitu. (Tuomi & Sarajarvi 2009, 136.) Vilkan mukaan (2005) Varto (1992) toteaa laadullisen tutkimuksen olevan luotettava tutkimuskohteen ja tulkitun materiaalin ollessa yhteensopivia ja kun epäolennaiset tai satunnaiset tekijät eivät ole vaikuttaneet teorianmuodostukseen. Vilka

(2005) mainitsee myös, että Eskolan ja Suorannan (2000) mukaan prosessi on luotettava, kun tutkijan käsitteellistäminen ja tulkinnat ovat yhdenmukaisia tutkittavan käsitysten kanssa. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen toteuttaminen ja tutkimuksen luotettavuuden arviointi eivät ole erillisiä tapahtumia, vaan tutkija itse ja hänen rehellisyytensä ovat luotettavuuden kriteerit, sillä arvioinnin kohteena ovat tutkijan teot, valinnat ja ratkaisut. Vilkan (2005) mukaan laadullista tutkimusta ei voi käytännössä toistaa uudelleen, sillä se on kokonaisuutena ainutkertainen. Lisäksi tutkimuksen luokitteluun ja aineiston tulkintaan vaikuttavat aina tutkijan teoreettinen perehtyminen ja esiymmärrys, jotka ovat erilaiset jokaisella tutkijalla. (Vilka 2005, 158-159.)

Tuomen ja Sarajärven (2009) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa nousee esille tutkijan puolueettomuus. Tutkijan pitäisi osata ymmärtää ja kuulla tutkittavan kertoma asia ilman, että hän suodattaa kertomuksen oman kehyksensä läpi. Näin kuitenkin laadullisessa tutkimuksessa myönnetään olevan, sillä tutkija on itse luonut ja tulkinnut tutkimusasetelman. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 135-136.) Vaikka tutkijan arvot vaikuttavat tutkimuksen valintoihin, tutkimuksen pitäisi olla arvovapaata. Tutkijan tulee paljastaa omat arvonsa, jotka vaikuttavat tutkimukseen eli tehdä tutkimuksesta läpinäkyvää. (Vilka 2005, 160.) Puolueettomasti toimiminen kartoitusta tehdessä ei ole helppoa, varsinkin kun aihe on itselle tärkeä. Esiymmärrys ja teoreettinen perehtyminen kartoituksen aiheeseen nostavat toiset asiat toisia tärkeämmiksi. On kuitenkin hyvä, että haastateltavat saavat kertoa vapaasti itselle tärkeistä asioista omin sanoin, jolloin haastateltavien ääni tulee hyvin kuuluville. Haastateltavia kuunnellen aineistosta löytyvät vastaukset kartoituksen kysymyksiin. Silloin myös haastateltavien kertomat tärkeät asiat korostuvat ja kartoituksen tekijän tärkeänä pitämät asiat eivät nouse ylitse muiden. Kartoitusta tehdessäni olen pyrkinyt luotettavuuteen ja rehellisyyteen jokaisessa kartoituksen vaiheessa.

Haastattelun alussa kerroin haastateltaville nimeni ja opiskelupaikkani. Kerroin myös, mitä varten pidämme haastattelun ja kysyin vielä kerran luvan nauhoittaa haastattelun. Korostin sitä, että jokaisen haastateltavan mielipide on tärkeä, vaikka se olisi samanlainen tai täysin erilainen kuin vieressä istuvan haastateltavan mielipide on. Näin siis kannustin heitä tuomaan rohkeasti mielipiteensä ja

kokemuksensa kuuluville. Pyrin luomaan myös luottavaisen ja rennon ilmapiirin, jossa haastateltavien olisi mukava ja helppo kertoa omista ajatuksistaan, kokemuksistaan ja ideoistaan.

Vaikka vanhempia ihmisiä on kohteliasta teititellä, sinuttelin haastateltavia. Tämä oli tietoinen valinta, sillä näkövammaisten piirissä sinuttelu on yleinen tapa. Esitin kysymykset usein te -muodossa, sillä haastateltavia oli monta ja sillä tavoin se tuntui luontevalta. Kysymykset esitin omin sanoin ja niiden järjestykset vaihtelivat jokaisen ryhmän kohdalla. Asiaan vaikutti se, mitä haastateltavat olivat kertoneet ja mihin oli luontevaa seuraavaksi siirtyä. Haastatteluissa tarvitsin myös jonkun verran houkuttelua ja lisäkysymyksiä hiljaisten hetkien iskiessä. Onneksi näitä hetkiä ei ollut montaa.

Kartoituksen tekemisessä haasteellista oli se, etten ole koskaan aikaisemmin toteuttanut vastaavanlaista teemahaastattelua. Kysymykset pyrin esittämään neutraalisti, jotta en kysymyksen asettelutavalla odottanut tietynlaista vastausta. Haastateltavista huomasin, että osaa heistä tilanne jännitti paljon. Haastattelujen aikana kävi ilmi haastateltavien pohdinnat siitä, osaavatko he antaa sellaisia vastauksia, mistä minulle on kartoituksessani hyötyä. Onneksi he luottivat vakuutteleuni, että riittää, kun ovat omana itsenään ja omine mielipiteineen paikalla kertomassa minulle asioistaan. Haastattelujen aikana ja niiden jälkeenkin haastateltavat kertoivat, kuinka merkityksellistä heille oli, että joku on kiinnostunut heidän asioistaan ja kuuntelee heitä.

Jos nyt tekisin teemahaastattelut uudelleen, tekisin muutaman asian toisin. Ennen ensimmäistä haastattelua kannattaisi pitää koehaastattelu, jonka avulla teemahaastattelurunkoa voisi tarkastella helpommin, esimerkiksi ovatko kysymykset ymmärrettäviä, tarpeellisia tai päällekkäisiä. Toinen asia on haastattelutilanteissa asetetuissa teemoissa pysyminen. Haastattelijana minun tehtävänä on huolehtia keskustelun oikeanlaisesta sisällöstä ja tarvittaessa ohjata se takaisin teemoihin. Välillä sitä teinkin, mutta joissain tilanteissa minun olisi tarvinnut palauttaa keskustelu teemoihin hieman aikaisemmin. Tätä rohkeutta tulee lisää haastatteluja tekemällä ja kokemuksen karttuessa.

6 KARTOITUKSEN TULOKSET

Kartoitukseni tulokset jäsentyivät luokittelun avulla muodostaen kolme pääkoh-
taa. Ne ovat osallisuuteen tukeminen, näkö- ja kuulovammaisen ikääntyneen hy-
vinvointi sekä näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden päivätoiminnan merki-
tys. Tarkastelen tuloksia näiden pääluokkien avulla.

6.1 Osallisuuteen tukeminen

Osallisuuden tukeminen on suurin tulosten kolmesta pääluokasta. Siihen sisälty-
vät fyysinen ympäristö, psyykkinen tuki ja sosiaalinen tuki. Asiakkaat arvostavat
Metsolan päivätoiminnan fyysistä ympäristöä. Päivätoiminnan tilat ovat esteet-
tömät niin näkövammaisille, kuulovammaisille kuin liikuntarajoitteisille. Se nä-
kyy muun muassa tilojen väriyksessä, kaiuttomuudessa ja turvallisuudessa.
Toiminnan sisältö sai kiitosta siitä, että se on aina suunniteltu niin, että kaikki
mahdollisista vammoista tai toimintakyvyn tasosta riippumatta pystyvät osallis-
tumaan siihen. Yhdessä ruokaileminen oli positiivinen asia. Ruoka maistuu pa-
remmalle seurassa, jolloin sillä on siis ravinnon saamisen lisäksi sosiaalinenkin
merkitys.

Psyykkinen tuki koettiin äärimmäisen tärkeäksi asiaksi päivätoiminnassa. Se,
että säännöllisesti kerran viikossa pääsi tulemaan päivätoimintaan, oli monen
haastateltavan henkireikä. Omaa päiväkeskuspäivää odotettiin koko viikko ja
muut asiat järjesteltiin niin, että päivätoimintaan päästiin tulemaan. Useat sanoi-
vat olevansa pois vain välttämättömästä syystä, esimerkiksi sairaana ollessa.
Ryhmän hyvää henkeä korostettiin jokaisessa haastatteluryhmässä. Huumori ja
yhdessä nauraminen ovat päivätoiminnan kodikkaan hengen avainasemassa.
Siksi päivätoiminnassa käyminen koettiin piristävänä virkistysreissuna, joka kat-
kaistaa arkirutiinin ja tuo siihen vaihtelua ja monipuolista tekemistä. Kotiin lähtee
kuulemma aina hyvällä mielellä. Aineistosta voimakkaasti esiin noussut yksinäi-
syys yllätti minut. Monet haastateltavista asuvat yksin ja näkö- ja kuulovammat
lisäävät kotiin yksin jäämistä. Päivätoiminta on siis voimakkaasti yksinäisyyden
torjuja.

Sosiaalinen tuki päivätoiminnassa sai paljon kiitosta. Henkilökunnan ammattitaitoa, ja -asennetta pidettiin erinomaisena ja työntekijät koettiin merkittäviksi. Sosiaalinen tuki tuli esiin päivätoiminnan henkilökunnan toimissa. Hyvänä koettiin henkilökunnan tapa ottaa asiakkaat lämpimästi vastaan ja henkilökohtainen kontaktin otto. Asiakkaiden fyysinen ja sosiaalinen avustaminen päivätoiminnan aikana sai myös kiitosta. Ruoan pöytään tuominen eli passaaminen ja opastus tuntuvat asiakkaista hyvältä. Neuvojen, avun ja tuen saanti koettiin hyvänä, sillä asiakkaista tuntui, että asiat hoidetaan aina ystävällisesti ja rakkaasti. Henkilökunnan osaavuus ja kouluttaneisuus näkyivät myös ikääntyneille näkö- ja kuulovammaisille suunnatussa päivätoiminnan järjestämisessä. Asiakkaan päivätoimintaan osallistuminen tapahtuu vaikeuksista ja vammat unohtuvat päivätoiminnassa. Asiakkaiden on mahdollista osallistua pienen ryhmän toimintaan. He kokevat myös voivansa vaikuttaa toiminnan sisältöihin. Se on päätösosallisuutta pienessä mittakaavassa. Asiakkaat olivat tyytyväisiä järjestettyyn toimintaan, eikä muutosehdotuksia juuri tullut. Liikunnan ja pistekirjoituksellisen materiaalin lisääminen olivat ainoat esiin tulleet kehittämisen seikat.

6.2 Näkö- ja kuulovammaisen ikääntyneen hyvinvointi

Näkö- ja kuulovammaisen ikääntyneen hyvinvointi -pääluokka jakaantuu kahden osaan: näkö- ja kuulovammaisen ikääntyneen arjen haasteellisuuteen ja sosiaalisiin suhteisiin. Arjen haasteellisuuteen sisältyvät asiat eivät varsinaisesti ole päivätoiminnassa tapahtuvia asioita. Ne ilmenivät kuitenkin voimakkaasti haastatteluista ja näin ollen ovat päivätoiminnan asiakkaille tärkeitä asioita. Arjen haasteellisuus ilmenee ikääntyneen näkö- ja kuulovammaisen päivätoiminnan ulkopuolisessa elämässä. Haasteellisena haastateltavat kokivat asioinnin, liikkumisen ja vpl-matkojen (eli vammaispalvelulain mukaisten matkojen) riittävyyden. He kaipasivat kovasti avustusta ja seuraa liikkumiseen, jolloin osallistumattomuus näkö- ja kuulovamman vuoksi pieneni. Haastateltavat kokivat näkö- ja kuulovammaisten yhdistys- ja seurakuntatoiminnan tärkeäksi. Kritiikkiä yhdistystoiminta sai siitä, että ikääntyneen samanaikaista näkö- ja kuulovammaa ei oteta kokonaisvaltaisesti huomioon. Näkövammaisten ja kuulovammaisten yhdistystoiminnat ovat ominaan. Ikääntyneille näkö- ja kuulovammaisille kaivataan omaa yhdistystä.

Sosiaaliset suhteet päivätoiminnassa ovat sen suola. Asiakkaat ovat ryhmäytyneet oman pienen ryhmän kesken ja ovat kasvaneet yhteen. Ystävyys-suhteiden muodostuminen on tapahtunut vuosien saatossa ja omien ihmisten tapaamista viikoittain odotetaan todenteolla. Ryhmän vertaistuki tuo jaksamista arkeen. Näkö- ja kuulovammaisen vertainen ymmärtää ja kanssakäyminen virkistää. Vertaisryhmään uskaltaa tulla omana itsenään, juuri sellaisena kuin on. Ryhmän vuorovaikutus sujuu kommunikoinnin haasteista huolimatta. Päivätoiminnassa uskalletaan puhua omista asioista. Kommunikointi vertaisen kanssa sujuu, vaikkakaan aina puheesta ei saa selvää, mutta silloin rohjetaan kysyä ja pyytää toistamaan sanottu uudestaan. Ryhmätilanteessa yksi kerrallaan puhuminen on tärkeää, jotta kaikki saisivat informaation.

6.3 Näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden päivätoiminnan merkitys

Kolmas pääluokka on näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden päivätoiminnan merkitys. Näkökulma tässä pääluokassa on päivätoiminnan merkitys ikääntyneille näkö- ja kuulovammaisille ryhmänä, edellisessä pääluokassa kyseessä oli yksilö. Tämä pääluokka jakaantuu kahteen osaan, jotka ovat näkö- ja kuulovammaisten päivätoiminnan tulevaisuus ja näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden tukitoimien riittävyys.

Näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden päivätoiminnan tulevaisuus oli useaan otteeseen puheena haastattelujen aikana. Metsolan päivätoiminnan jatkuminen oli jokaisen haastatteluryhmän suurin toive. Haastateltavat pohtivat toisissa päivätoiminnoissa pärjäämättömyyttä vammattomien seurassa ja toisten vastuksena olemista. He eivät halunneet mennä mihinkään muuhun päivätoimintaan, sillä missään ei ole samanlaista päivätoimintaa kuin Metsolassa. Metsolan päivätoiminnan loppumisen vaikutuksia he kuvasivat suurena elämänmuutoksena, kuin auringonlaskuna. Osa haastatteluryhmistä oli saanut kuulla, että päivätoiminta Metsolassa ei ehkä lopukaan. Tämä antoi suurta toivoa tulevaisuuteen.

Näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden tukitoimien riittävyys toi yhteiskunnallisen puolen aineistosta esiin. Haastateltavat olivat sitä mieltä, että näkö- ja kuulovammaisista ikääntyneistä pitäisi pitää paremmin huolta. Heidät pitäisi

huomioida paremmin, eikä vammaisia saisi jättää yksin. Haastateltavat kokivat, että pienet päivätoiminnot, kuten Metsola, ovat erittäin tärkeitä näkö- ja kuulovammaisten tukena. He myös ihmettelivät, kuinka vähän näkö- ja kuulovammaisille järjestetään päivätoimintaa.

6.4 Kartoituksen vastaukset kartoituksen kysymyksiin

Aineiston perusteella päivätoiminnassa tärkeitä asioita ovat sosiaaliset suhteet, psyykkinen tuki ja sosiaalinen tuki. Asiakkaat kokevat, että he ovat osallisena päivätoiminnassa, niin vertaisryhmässä, päivätoiminnan toiminnoissa kuin henkilökunnan kanssa toimiessakin. Asiakkaat ovat hyvin tyytyväisiä päivätoimintaan, eikä sen vuoksi esiin noussut suuria muutosehdotuksia. Asiakkaat kokevat myös, että he voivat vaikuttaa toiminnan sisältöön, jos niin haluavat. Tämä toteutuu henkilökunnan järjestämässä toiveiden palaverissa sekä halutessaan asiakas voi henkilökohtaisesti kertoa työntekijöille toiveistaan. Metsolan päivätoiminta on suurelta osin juuri sellaista päivätoimintaa kuin asiakkaat haluavat.

Kartoituksen kolmanteen kysymykseen, millaisia haasteita on ikääntyvänä näkö- ja kuulonäkövammaisena päivätoiminnassa toimimisessa, vastauksia sai vain vähän. Asiakkaat ovat sitä mieltä, että päivätoiminnassa ei ole haasteita. Tämä kuvastaa sitä, kuinka hyvin päivätoiminnan henkilökunta on saanut järjestettyä fyysisen ympäristön, toiminnan ja sosiaalisuuden tuntumaan esteettömäksi. Ainoa asia, jonka aineistosta löytää päivätoiminnan haasteellisuudesta, on ryhmätilanteissa yhtä aikaa puhuminen. Kun monet puhuvat päällekkäin, eivät kaikki asiakkaat saa huonokuuloisuuden vuoksi kenenkään puheesta selvää. Sen sijaan haasteellisia asioita ikääntyvänä näkö- ja kuulovammaisena päivätoiminnan ulkopuolella toimimisessa tuli paljonkin. Tämä näkyy arjen haasteellisuutena. Hieman yllättävää on, miten paljon haastatteluissa puhuttiin vaikeudesta liikkua, asioida ja kuinka paljon yksinäisyyttä korostettiin. Joissakin ryhmissä näihin teemoihin palattiin yhä uudestaan ja uudestaan, mikä kertoo niiden tärkeydestä haastateltaville.

Näkö- ja kuulovammaisen osallisuuden tukeminen tapahtuu järjestämällä fyysinen ympäristö osallisuuden mahdollistavaksi sekä psyykkisen ja sosiaalisen tuen

turvin. Lisäksi näkö- ja kuulovammaisen arjen haasteellisuuden alentaminen, esimerkiksi avustuksen turvin, ja monipuolinen tukitoimien riittävyys tukevat osallisuutta. Suurimmat muutokset asiakkaiden elämässä päivätoiminnan mahdollisesti loppuessa ovat sosiaalisten suhteiden ja psyykkisen sekä sosiaalisen tuen väheneminen. Nämä seikat vaikuttavat ikääntyneen näkö- ja kuulovammaisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin.

7 POHDINTA

Aikaisempia tutkimuksia ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisten päivätoiminnan kokemuksista on vain vähän. Kartoitukseni on ainutkertainen, sillä juuri näiltä haastateltavilta saatuja tietoja samankaltaisessa tilanteessa tulee tuskin toista. Kartoitus ei keskittynyt pelkästään koettuun päivätoimintaan, vaan se sisälsi myös ajatusten ja toiveiden ilmaisemisen mahdollisuuden. Kartoituksen perusteella Metsolan päivätoiminnalla on erittäin suuri merkitys ikääntyneille näkö- ja kuulovammaisille. Asiakkaille on hyvin tärkeää, että päivätoimintaan pääsee säännöllisesti ja että ryhmä on aina sama tuttu. Päivätoiminta tukee asiakkaan kokonaisvaltaista hyvinvointia. Siihen vaikuttavat sosiaaliset suhteet ja tuki, psyykkinen tuki ja yksinäisyyden ehkäiseminen. Päivätoiminnassa ikääntynyt näkö- ja kuulovammainen saa kokemuksen siitä, että ei ole ainoa näkö- ja kuulovammainen, vaan että vertaisia on. Vertaisryhmässä oleminen on voimaannuttavaa ja antaa kokemuksia osallisuudesta. Siksi päivätoiminnan jatkuminen tulevaisuudessakin on erittäin tärkeää, jotta ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisten hyvinvointia on mahdollisuus kokonaisvaltaisesti tukea. Tulevaisuudessa ikääntyneiden, joilla on samanaikaisesti näkö- ja kuulovamma, määrä lisääntyy. Näkö- ja kuulovammat eivät pysy aina samalla tasolla, vaan ne saattavat edetä. Silloin ikääntyneellä on tärkeää olla joku, joka on tukena muutosten edetessä ja etsimässä ratkaisuja yhdessä hänen kanssaan muutosten mukana tuomiin haasteisiin.

Suomen vammaispolitiikan periaatteet toteutuvat kartoituksen tulosten mukaan Metsolan päivätoiminnassa. Ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisten yhdenvertaisuus ja osallisuus toteutuvat pienessä päivätoimintaryhmässä. Heidän on

mahdollisuus olla päivätoiminnan toiminnassa osallisena, aivan kuten ei-näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden on mahdollisuus olla muissa kaupungin ylläpitämässä päivätoiminnoissa. Metsolan päivätoiminnan henkilökunnan sosiaalinen tuki on omalta osaltaan turvaamassa ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisten tarpeellisia palveluja ja tukitoimia. Päivätoiminta tukee siis toiminnallaan vammaisen henkilön toimintakyvyn ylläpitämistä ja omatoimisuutta.

Osallisuus opinnäytetyössäni tarkoittaa ikääntyneen näkö- ja kuulovammaisen kokemusta siitä, että hän on tärkeä omana itsenään ja että häntä arvostetaan sellaisena kuin hän on, erilaisista vammoista huolimatta. Se tulee esille päivätoiminnan sosiaalisissa suhteissa, sillä osallinen ei voi olla yksinäisyydessä kotona. Lisäksi olemalla osana päivätoiminnan ryhmää, hän kantaa vastuuta omalta osaltaan ryhmän toimintakyvystä. Tämä näkyy esimerkiksi haastatteluissa ilmi tullessa mielipidekirjoituksessa, jonka koko ryhmä oli yhdessä laatinut Metsolan päivätoiminnan lopettamattomuuden puolesta. Tämä toteuttaa toimintaan sitoutumista ja yhteisten asioiden parantamista.

Opinnäytetyöni on ollut prosessi. Haastattelujen ja aineiston analyysin välillä oli pitkä tauko. Sillä on ollut se hyvä puoli, että analysoidessa on täytynyt aidosti kuunnella aineistoa ja silloin tärkeimmät asiat siitä ovat nousseet esille. Kartoituksen tuloksiin vaikuttivat kuitenkin varmasti myös omat arvoni. Sosionomikoulutus on muokannut ammatillista arvomaailmaani, jolloin kiinnittää huomionsa tietynlaisiin asioihin. Jokaisen ihmisen tasa-arvoinen kohtelu on ollut minulle tärkeää jo pitkän aikaa. Erityisryhmänä ikääntyvien näkö- ja kuulovammaisten mahdollisuus kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin elämässään on turvattava tarvittavien tukitoimien avulla, joista päivätoiminta yksi tukitoimi. Ikääntyneillä pitää olla mahdollisuus itse valita millaisia tukitoimia he tarvitsevat ja haluavat käyttää. Ikääntyvien oma ääni on tärkeää saada esille ja haastattelu on yksi sellainen keino. Kartoitukseni on saanut ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisten äänen kuuluville. Seuraava askel on kuunnella sitä ja toimia sen edellyttävällä tavalla, jotta osallisuus toteutuisi.

Kartoituksessa esiin nousseet tulokset hyödyttävät ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisten parissa toimivia henkilöitä. Tulokset kuvaavat päivätoiminnan monipuolisuutta, asiakkaiden kokonaisvaltaista tukemista ja heidän omia ajatuksiaan päivätoiminnasta. Tulokset valottavat myös, mitä kaikkea tulee ottaa huomioon päivätoimintaa kyseiselle erityisryhmälle järjestettäessä. Haastateltavat kokivat, että ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisten ääni ei kuulu yhteiskunnassa. Jatkotutkimusaiheena voisi olla ikääntyneiden näkö- ja kuulovammaisten yhteiskunnallisen vaikuttamisen parantaminen. Sen avulla he kykenevät vaikuttamaan omiin asioihinsa, jolloin yhteiskunnallinen osallisuus toteutuisi paremmin. Toisena jatkotutkimusaiheena voisi käsitellä ikääntyneen näkö- ja kuulovammaisen omaisten kokemuksia päivätoiminnasta ja sen merkitystä ikääntyneen elämään.

LÄHTEET

Arlinger, S., Jauhiainen, T., Jensen, J. H., Kotimäki, J., Magnusson, B., Sorri, M. & Tranebjærg, L. 2008. Kuulovauriot. Teoksessa Audiologia. Toim. T. Jauhiainen. 1. painos. Helsinki: Duodecim, 184-186.

Erilaiset kuulovammat. 2009. Kuuloliitto ry:n sivusto. Viitattu 31.10.2011
[Http://www.kuuloliitto.fi/fin/kuulo/huonokuuloisuus/erilaiset_kuulovammat/](http://www.kuuloliitto.fi/fin/kuulo/huonokuuloisuus/erilaiset_kuulovammat/)

Haake, N. & Nikula, T. 2011. Osallisuus, luottamus ja elinympäristö. Terveiden edistämisen kansalaiskysely 2011. Terveiden edistämisen keskuksen julkaisuja 1/2011.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2008. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.

Häkkinen, H. & Holma, T. 2004. Ehkäisevä kotikäynti – tuki vanhuksen kotona selviytymiselle. Valtakunnallisen kehittämishankkeen tulokset ja kokemukset. Helsinki: Hakapaino.

Ikäkuulo. 2006. Kuulo ja ikääntyminen. Kuulonhuoltoliitto ry. Esite.

Ikääntyneiden kuulonäkövammaisten päivätoiminta. 1999. Kuurojen Palvelusäätiö. Seniori-ohjelma.

Jauhiainen, T. 2007. Huonokuuloisuus. Vantaa: WSOY.

Kiilakoski, T. 2007. Johdanto: lapset ja nuoret kuntalaisina. Teoksessa Lasten ja nuorten kunta. Toim. A. Gretschel ja T. Kiilakoski. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 77. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 10-14.

Lumme-Sandt, K. 2005. Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Toim. J. Ruusuvuori ja L. Tiittula. Tampere: Vastapaino, 127, 129.

Lupsakko, T. 2002. Toiminnallinen kuulo- ja / tai näköhaitta ikääntyneillä, sen vaikutus toimintakykyyn ja palvelutarpeeseen. Tutkimusraportti. 3. painos. Helsinki: Kuurojen Palvelusäätiö.

Lupsakko, T. & Ikäheimo, K. 2008. Iäkkäiden aistiongelmien: kun ei kuule ja näkökin reistaa. Teoksessa Geriatria. Arvioinnista kuntoutukseen. Toim. S. Hartikainen ja E. Lönnroos. Helsinki: Edita, 146-148.

Lähdesmäki, L. & Vornanen, L. 2009. Vanhuksen parhaaksi. Hoitaja toimintakyvyn tukijana. Helsinki: Edita.

Metsolassa päivätoimintaa. n.d. Palvelukeskus Metsolan päivätoiminnan esite.

Mäkinen, E., Kruus-Niemelä, M. & Roivas, M. 2009. Arjessa selviytymisen tarve haastaa kehittämään ikäihmisten ympäristöjä. Teoksessa Ikäihmisen hyvä elämä. Ympäristön merkitys vanhustenkeskuksessa. Metropolia ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A: Tutkimukset ja raportit 1. Toim. E. Mäkinen, M. Kruus-Niemelä ja M. Roivas. Helsinki: Yliopistopaino, 9-10.

Nivala, E. 2010. Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51. Toim. I. Tanskanen ja E. Timonen-Kallio. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 18-21.

Näkövamman aiheuttamia ongelmia. n.d. Näkövammaisten Keskusliitto ry:n sivusto. Viitattu 18.3.2011. <http://www.nkl.fi/fi/etusivu/tietoa/ongelmia>.

Ojamo, M. 2009. Näkövammarekisterin vuosikirja 2008. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinninlaitos ja Näkövammaisten Keskusliitto ry.

Paasivaara, L. 2004. Kuuleeko palvelujärjestelmä vanhuksia? Teoksessa Vanhuksen äänen kuuleminen. Toim. H. Kankare ja H. Lintula. Helsinki: Tammi, 32.

Sorri, M., Huttunen, K. & Rudanko, S. 2008. Kuulo- ja näkövammat. Teoksessa Kuntoutus. Toim. P. Rissanen, T. Kallanranta ja A. Suikkanen. 2. painos. Helsinki: Duodecim, 339-340, 345.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5., uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.

Tuotekuvaus ikääntyneiden kuulonäkövammaisten päivätoiminnasta. 2000. Metsolan päivätoiminta. Kuurojen palvelusäätiö. Seniori-ohjelma.

Valtakunnallinen ikääntyneiden kuulonäkövammaisten Seniori-ohjelma. 2006. Asiakastytyväisyys päivätoiminnassa. Kuurojen palvelusäätiö.

Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittämisestä. 2002. Selonteko julkaistu 4.4.2002. PDF-tiedosto. Viitattu 6.11.2011. <http://www.intermin.fi/intermin/home.nsf/Pages/2F9EDD85E8AD1FC5C2256B910040537F>.

Vammaispolitiikka ja -palvelut. 2011. Sosiaali- ja terveysministeriön sivusto. 20.4.2011. Viitattu 9.11.2011. http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/vammaispalvelut, sosiaali- ja terveyspalvelut, vammaispolitiikka ja -palvelut.

Vikström, J. 2004. Vanhuus arvona yhteiskunnassamme. Teoksessa Vanhuksen äänen kuuleminen. Toim. H. Kankare ja H. Lintula. Helsinki: Tammi, 17.

Vilka, H. 2005. Tutki ja kehitä. Helsinki: Tammi.

LIITTEET

LIITE 1. TEEMAHAASTATTELUN LUPALAPPU

Hei!

Olen Veera Asikainen ja opiskelen Jyväskylän ammattikorkeakoulussa sosionomiksi. Teen opinnäytetyöni yhteistyössä Kuurojen Palvelusäätiön Palvelukeskus Metsolan päivätoiminnan kanssa.

Opinnäytetyössäni selvitän haastattelujen avulla Metsolan päivätoiminnan ikääntyvien näkövammaisten asiakkaiden kokemuksia, ajatuksia ja toiveita päivätoiminnan järjestämisestä.

Haastattelut toteutetaan ryhmähaastatteluina. Saatuja tietoja käsitellen luottamuksellisesti. Opinnäytetyön kirjallisessa osuudessa nimiä ei tule näkyviin, eikä henkilöitä voida tunnistaa.

Jos haluat lisätietoja tai sinulla on jotain kysyttävää, otathan rohkeasti yhteyttä! Puhelinnumeroni on xxxx ja sähköpostini on xxxx@jamk.fi. Palautathan lupalapun Metsolan päivätoimintaan, kiitos!

LUPA

- ☐ Suostun ryhmähaastatteluun ja sen nauhoittamiseen.
- ☐ En suostu ryhmähaastatteluun ja sen nauhoittamiseen.

Paikka ja aika _____

Allekirjoitus _____

Nimen selvennys _____

LIITE 2. TEEMAHAASTATTELUN RUNKO

A. ALOITUS

1. Haastattelijan esittäytyminen ja kertominen teemahaastattelun olevan osana opinnäytetyötä.
2. Haastattelun nauhoittaminen (kerrataan, että haastattelu nauhoitetaan ja mainitaan päivätoiminnan henkilökunnan jo keränneen kirjalliset lupalaput).
3. Nimilaput haastateltaville (haastattelijalla ei tunne haastateltavia, siksi nimilaput helpottavat kysymysten kohdistamista tietyille haastateltavalle, varsinkin kun haastateltavat ovat näkövammaisia).
4. Haastattelun ulkoiset puitteet (Aikaa on varattu 1,5 tuntia. Tarkistetaan, että kaikki kuulevat. Tarvittaessa käytetään induktiosilmukkaa ja muistetaan puhua mikkiin.)
5. Haastateltavien taustatiedot (nimi, ikä, millainen näkö- ja/tai kuulovamma, montako vuotta on käynyt Metsolan päivätoiminnassa. Taustatiedot eivät yksittäisinä tule esiin opinnäytetyön kirjallisessa osuudessa.)

Perustelut aloitukselle: käsitellään yleisiä asioita ja valmistaudutaan haastatteluun. Luodaan luottamusta haastattelijan ja haastateltavien välille sekä rentoa ilmapiiriä.

B. PÄIVÄTOIMINTA

Päivätoiminta Metsolassa:

1. Millaista päivätoimintaa täällä Metsolassa järjestetään? Millaiseen päivätoimintaan sinä olet täällä Metsolassa osallistunut?
2. Miksi päivätoiminta on sinulle tärkeää? Mitkä asiat?
3. Mukava muisto päivätoiminnasta?
4. Mikä saa sinut tulemaan yhä uudestaan ja uudestaan päivätoimintaan?
5. Millainen arvo päivätoiminta sinulle on?

Toiveet:

6. Mitä sinä toivot päivätoiminnalta?
7. Millaista toimintaa sinä haluaisit?
8. Millaista on hyvä päivätoiminta?

Perustelut kysymyksille: päivätoiminta Metsolassa, toiveet.

C. OSALLISUUS

Toimintakyky, tasavertaisuus vammasta huolimatta:

1. Mitä erityishaasteita näkövamma ja huonokuuloisuus tuovat mukanaan?
2. Millaisia haasteita on näkövammaisena ja huonokuuloisena päivätoiminnan ryhmässä toimimisessa?
3. Miten näkövammaisen ja huonokuuloisen asiakkaan osallisuutta eli osallistumista päivätoimintaan voi tukea?

Asenteet, fyysinen ympäristö:

4. Mitkä seikat mahdollistavat näkövammaisen ja huonokuuloisen päivätoimintaan osallistumisen? Mitä erityistä näkövammaisen ja huonokuuloisen päivätoimintaa järjestettäessä on sinun mielestäsi otettava huomioon?
5. Miten tilat tulee ottaa huomioon järjestettäessä näkövammaisille ja huonokuuloisille henkilöille päivätoimintaa? Millaisia apuvälineitä päivätoiminnassa on hyvä olla?
6. Mitkä asiat täällä Metsolassa toimivat hyvin? Mitkä asiat voisivat toimia paremmin?

Sosiaaliset suhteet, vuorovaikutus:

7. Millainen vaikutus päivätoiminnan vertaistueella sinulle on?
8. Kuinka kommunikointi / vuorovaikutus ryhmätilanteissa / kahdenkeskisissä keskusteluissa sujuu? (Vaikuttavatko näkövammat ja kuulonalenemiset?)
9. Millainen merkitys päivätoiminnan työntekijöillä sinulle on?

Vaikuttaminen, asiakaslähtöisyys:

10. Pystytkö itse vaikuttamaan päivätoiminnan toiminnan sisältöön? Miten?
11. Kuullaanko ikääntyvän näkövammaisen ja huonokuuloisen asiakkaan ääntä päivätoiminnassa? Entä yhteiskunnassa?
12. Päivätoiminta loppuu. Oletko jotenkin vaikuttanut yhteiskunnallisiin päätäjiin / yhteiskunnalliseen keskusteluun? Miten? Miten haluaisit vaikuttaa?

Perustelut kysymyksille: asenteet, arvoperusta, toimintakyky, kommunikointi, fyysinen ympäristö, vuorovaikutus, vaikuttamisen mahdollisuus, tasavertaisuus (-puolisuus) vammasta huolimatta.

D. TULEVAISUUS**Konkreettisuus:**

1. Jos päivätoiminta loppuu, miten se muuttaa sinun elämäsi?

Tunne:

2. Miltä tulevaisuus tuntuu, jos päivätoiminta loppuu? Jos ei lopukaan?

Toiveet:

3. Mitä ajatuksia tulevaisuus sinussa herättää?
4. Oletko ajatellut mennä Jyväskylän kaupungin järjestämään päivätoimintaan? Onko sinun mahdollista osallistua Jyväskylän kaupungin järjestämään päivätoimintaan?
5. Onko jotakin mitä vielä haluaisit sanoa / kommentoida?

Perustelut kysymyksille: Tulevaisuuden kuva, mahdollisuudet, haasteet.

E. LOPETUS

Kiitokset haastattelusta ja mielipiteistänne!

LIITE 3. AINEISTON TEOREETTISTEN KÄSITTEIDEN MUODOSTUMINEN

PÄÄLUOKKA	YLÄLUOKKA	ALALUOKKA	PELKISTETTY ILMAUS
Osallisuuteen tukeminen	<p>Fyysinen ympäristö</p> <p>Psyykkinen tuki</p> <p>Sosiaalinen tuki</p>	<p>1. Päivätoiminnan tilat</p> <p>2. Apuvälineet</p> <p>3. Toiminnan sisältö</p> <p>4. Ruokailu</p> <p>5. Säännöllinen päivätoimintaan tuleminen</p> <p>6. Päivätoiminnan henki</p> <p>7. Päivätoiminta voimaannuttaa</p> <p>8. Yksinäisyys kotona</p> <p>9. Metsolan päivätoiminnan henkilökunta</p> <p>10. Asiakkaiden kokonaisvaltainen huomioiminen</p> <p>11. Fyysinen avustaminen</p> <p>12. Sosiaalinen avustaminen</p> <p>13. Näkö- ja kuulovammaisille suunnattu toiminta</p>	
Näkö- ja kuulovammaisen ikääntyneen hyvinvointi	<p>Näkö- ja kuulovammaisen ikääntyneen arjen haasteellisuus</p> <p>Sosiaaliset suhteet</p>	<p>1. Asioinnin haasteellisuus</p> <p>2. Liikkumisen haasteellisuus</p> <p>3. Avustus liikkumiseen</p> <p>4. Vpl-matkat</p> <p>5. Osallistumattomuus näkö- ja kuulovamman vuoksi</p> <p>6. Näkö- ja kuulovammaisten yhdistystoiminta</p> <p>7. Ystävyyssuhteet</p> <p>8. Vertaistuki</p> <p>9. Vuorovaikutus</p> <p>10. Kommunikointi</p>	
Näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden päivätoiminnan merkitys	<p>Näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden päivätoiminnan tulevaisuus</p> <p>Näkö- ja kuulovammaisten ikääntyneiden tukitoimien riittävyys</p>	<p>1. Päivätoiminnan loppumisen vaikutukset</p> <p>2. Pärjäämättömyys toisissa päivätoiminnoissa</p> <p>3. Päivätoiminnan jatkuminen</p> <p>4. Näkö- ja kuulovammaisista ikääntyneistä paremmin huolehtiminen</p> <p>5. Pienet päivätoiminnot näkö- ja kuulovammaisten tukena</p>	